

TARİHİ TÜRK VE ÇİN BAHÇELERİNİN KÜLTÜREL VE YAPISAL ÖZELLİKLER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Selvinaz Gülçin BOZKURT^{1*}

^{1*}Fenerbahçe Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, İstanbul, Türkiye.

sbozkurt00@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0775-2005

Özet

Bu çalışmada Türk ve Çin toplumunun bahçe oluşumları kültürel ve yapısal özellikler açısından karşılaştırılmıştır. Çalışma kapsamında tarihi bahçelerin tarihsel gelişimi, kültürel ve yapısal özelliklerinin ne ölçüde benzerlik gösterdiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda Türk ve Çin bahçeleri kültürel (etkilenebilirlik, açıklık ve kapalılık, erişilebilirlik ve geçirgenlik) ve yapısal (plan şeması, yapısal alan ve elemanlar) açısından karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmalar sonucunda Türk ve Çin bahçelerinin oluşumunda benzer kültürel özelliklerin sembolleştirilerek kullanıldığı belirlenmiştir. Yapısal özellikler açısından da, bahçede yer alan yapısal alan ve elemanların mimari tarz ve üslup açısından benzer olmadığı ancak işlevsel açıdan benzer oldukları tespit edilmiştir. Sonuç olarak bu çalışma ile ortak bir coğrafyada yaşamış olan iki toplumun ortak bir kültürel özelliğe sahip olabileceği ve bu özelliklerini bahçe tasarımlarına yansıtabilecekleri ortaya konulmuştur. Ayrıca bu çalışmada iki toplumun kültürel özelliklerini yansıtan bu görkemli bahçelerin günümüzde de korunması, yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması gerektiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarihi bahçeler, Çin bahçeleri, Türk bahçeleri, Kültürel ve yapısal özellikler

COMPARISON OF CULTURAL AND STRUCTURAL FEATURES OF HISTORICAL TURKISH AND CHINESE GARDENS

Abstract

In this study, garden formations of Turkish and Chinese societies were compared in terms of cultural and structural features. Within the scope of the study, it has been tried to determine to what extent the historical development, cultural and structural characteristics of the historical gardens are similar. As a result of the examinations, Turkish and Chinese gardens were compared in terms of cultural (impactability, openness and closure, accessibility and permeability) and structural (plan scheme, structural area and elements). As a result of these comparisons, it was determined that similar cultural characteristics were symbolized and used in the formation of Turkish and Chinese gardens. In terms of structural features, it has been determined that the structural space and elements in the garden are not similar in terms of architectural style and style, but they are similar in terms of functionality. As a result, with this study, it has been revealed that the two societies that lived in a common geography may have a common cultural feature and that they can reflect these features in their garden designs. In addition, in this study, it was emphasized that these magnificent gardens, which reflect the cultural characteristics of the two communities, should be preserved, kept alive and transferred to future generations.

Keywords: Historical gardens, Chinese gardens, Turkish gardens, Cultural and structural features

1. GİRİŞ

Tarih boyunca bahçeler, kültürün etkilerinin en fazla görüldüğü alanlar olmuştur. Günümüzde geleneksel bahçe niteliği taşıyan yerel kültürlerin özelliklerini yansıtan örnekler az olsa da varlığını koruyabilmiş bahçelerden geçmişten günümüze nasıl bir kültürel aktarımın olduğunu anlamak mümkündür. Bu anlayış doğrultusunda geleneksel bahçelerin tasarımlarında tarih boyunca en önemli belirleyici unsurun dini inanışlar ve dönemin kültürel akımlarının olduğu görülmektedir. Zaman içerisinde kültürel değişikliklere paralel olarak bir değişim ve dönüşüm geçiren bahçe kavramı, günümüzde ait olduğu toplumun değerlerini yansıtan mekânlar olarak sosyal hayatın önemli bir parçası olmayı sürdürmektedirler.

Bahçe tarih boyunca, insanlar tarafından paylaşılan ve gelecek kuşaklara aktarılan semboller sistemi olarak tanımlanan kültürün mekâna yansımalarının bir sonucu olarak biçimlenmiştir (Tazebay ve Akpınar, 2010). İlkçağlarda avcı toplayıcı olarak yaşamını sürdüren insanoğlu zamanla toprağı düzenli olarak ekip biçmeyi öğrenmiş, tarımsal faaliyetlerin ve üretimin artmasıyla birlikte yerleşik hayata geçmiştir. Böylece her toplum zamanla kendi kültürlerini oluşturmaya başlamış ve edindikleri kültürel birikimlerini sanat ve mimaride yansıtmaya başlamışlardır. Bahçe de toplumların kültürel birikimlerinin yansıtıldığı bir mimari alan olmuştur. Kültürel değişikliklere bağlı olarak değişmiş, yenilenmiş, dönüşmüş ve bazen tarih içinde yok olmaya mahkûm kalmışlardır. Oysaki tarih boyunca farklı anlam ve sembollerle yaratılmış, doğaya, tanrıya yakınlaşmak için birer ara mekân olarak kullanılmış olan geleneksel bahçeler, geçmişin izlerini taşıyan mimari eserler gibi korunması gereken kültürel varlıklardır. Bu nedenle tarihi izler taşıyan bahçelerin varlıklarının sürdürülebilmesi bilinçli bir duyarlılık ve bakım gerektirmektedir. Maalesef geçmişten günümüze kadar bu bilinçle tarihi geleneksel bahçeler korunmadığı için günümüze kadar tasarlandığı haliyle korunmuş örnekler bulunmamaktadır. Ancak arkeolojik kalıntılar, yazılı ve görsel metinler ile çok iyi korunmuş saray, köşk ve dini mabetlerin bahçelerinden bugün bahçe sanatının tarihi hakkında kısmi bir bilgi edinilebilmektedir.

Çalışmamıza konu olan Türk ve Çin bahçeleri de tarih boyunca edindikleri zengin medeniyet ve çeşitli kültür birikimlerinin yarattığı bahçe sanatı örnekleriyle bilinmektedir. Dünyanın en eski bahçeleri Asya kıtasında görülmüştür. Çok tanrılı dinlerden İslamiyet'e, Budizm'den Şinto'ya bir kültür beşiği olan bu topraklarda bahçe kutsal bir anlama sahip olmuş, insanoğlu için doğanın bir tasviri ya da betimlemesi şeklini almıştır (Karaçizmeli, 2011). Aynı coğrafyayı paylaşan bu iki millet, zamanla aynı kültürel özelliklere de sahip olmuşlar, özellikle İslamiyet öncesi kurulan Türk devletleri, eski Çin kültürü ve medeniyetini devlet anlayışı, idaresi, dünya görüşü ve inançları açısından etkilemişlerdir. Bu etkileşim bahçe anlayışında da kendini göstermiş öyle ki Türklerin ağaç sevgisi ve kutsal ağaç inanışları Çinlilere de geçmiştir.

Türk ve Çin bahçelerinin tarihi-kültürel gelişimi incelendiğinde Türklerin İslamiyet öncesi yarı göçebe, yarı yerleşik yaşam tarzı yaşamasının, Anadolu'ya yerleşerek sürekli devletler kurduklarında bahçe kültürünün gelişiminde önemli bir etken olduğu görülmektedir. 10.yy da Türklerin bir kolunun İslam dinini kabul etmesiyle birlikte bahçe kültüründe doğu felsefesi ve dinsel inanış ön plana çıkmış ve bahçeler "Cennet Bahçesi" anlayışı ile düzenlenmeye başlamıştır. Türkler İslamiyet'i kabul etmelerinden sonraki dönemlerde de eski inançlarını ve bu inançlara bağlı olarak gelişen uygulamalarını silip atmamışlar, bu inanç ve pratiklerin bir kısmını kabul ettikleri yeni dinin içinde devam ettirmişlerdir (Ergun, 2004).

Geleneksel Çin bahçesi üç bin yıldan fazla bir süre önce Shang Hanedanlığı döneminde yaratılan bir peyzaj bahçesi stildir. Sadece tasarım ve yapım teknikleri değil, aynı zamanda sanatsal etkisi de Çin'deki peyzajın gelişiminde büyük bir etki yaratmıştır (Li, 2015).

Çin'de öncelikle imparatorlukla başlamış olan ve zamanla toplumun üst sınıfları arasında yaygınlaşan bahçe merakı ve uygulamaları zamanla şekillenerek pek çok büyük ölçekli mimari yapının ve bahçenin inşa edilmesine neden olmuştur. Çin bahçeleri; dünya, cennet ve evreni anlattığı için bahçelerdeki yapısal elemanlar ve alanlar sonsuzluğu simgeleyen yapıları temsil etmiştir (Lou, 2011). Türk ve Çin bahçelerinin yapısal özellikleri incelendiğinde kültürel özelliklerde olduğu gibi yapısal özelliklerde de benzerlikler göze çarpmaktadır.

Türk bahçelerinin yapısal özellikleri Eldem (1976)'e göre:

- Sade tasarımlı ve doğayla uyumludur.
- Maneviyat ve ögeye anlam yüklenmiştir.
- Arazinin genel konumuna, eğimine ve manzarasına dikkat edilmiştir

- Aksa dayalı planlara genellikle iç bahçelerde (ev bahçeleri) rastlanır, diğer bahçelerde doğaya yakın düzenleme esas alınmıştır (Evyapan, 1974; Eldem, 1976).
- Genellikle arazinin doğal biçiminin korunmasına dikkat edilmiş, eğimin olduğu alanlarda setlemelere gidilmiştir.

Türk bahçelerinde kullanılan yapısal elemanlar:

1. Taşlık (Türk bahçelerinde bahçe ve bina arasındaki ideal bağlantının sağlandığı alan),
2. Yollar ve kaldırımlar,
3. Merdiven ve basamaklar,
4. Setler (Bahçelerin topoğrafyaya uygun şekilde kademelendirilmesi),
5. Zemin döşemesi (Türk bahçelerinde bahçe zeminleri taş, mozaik ve benzeri malzeme kullanılarak döşenmiştir),
6. Duvarlar (genellikle kesme taş kullanılarak yapılmışlardır),
7. Parmaklık ve korkuluklar,
8. Asmalık ve çardaklar (gölgelik dinlenme alanı),
9. Kafesler (Harem bahçelerinde setlerin önlerine bazen de gerektiğinde duvarların üzerlerine kafes ya da panjur biçiminde tahta bölmeler şeklinde yapılmış mimari elemanlardır),
10. Boyalı bezemeler (Duvarların bahçe ya da dış yanında sıva üzerine boya ve kalem işleme şeklinde yapılmış süslemelerdir),
11. Kapılar (çift kanatlı, kemerli ve üstlerine saçak yapılmıştır),
12. Parterler,
13. Su elemanı (dere, havuz ve hatta en basit şekli ile çeşme olarak kullanılmıştır),
14. Fener ve kandiller (Fener ve kandiller bahçelerin aydınlatılmasında kullanılmıştır),
15. Bitkiler (Türk kültüründe kullanılan ağaçlar; gölge, koku, renk özelliklerine göre seçilmiş, bahçe sınırında daha yoğun ağaç kullanılırken, iç kesimlerde gölge ve görsel amaçlı çınar, dişbudak, ıhlamur, karaağaç, çitlembik, meşe, defne, erguvan ve ahlat gibi bitkiler kullanılmıştır) (Erdoğan, 2012).

Çin bahçelerinin yapısal özellikleri şöyledir;

- Doğanın güzelliğini hissetmek için bahçeler gerçek boyutundan daha büyük tasarlanmıştır (Dai ve diğ., 2012).
- Asimetrik ve doğallığı över fakat konuta yakın olan avluların genel çizgilerinde formal bir düzen hakimdir.
- Bahçe evin bir devamı niteliğindedir.
- Çin bahçeleri dört ana unsurdan oluşur: mimari, su manzarası, bitkiler ve kayalar (Özçalık, 2015).

Çin bahçelerinde bulunan mimari öğeler ise Xiaofeng (2010)'e göre şöyledir;

1. Tingtang (Hol anlamına gelmektedir. Bahçede sosyal buluşmalara mekân olan bir alandır).
2. Xuan (Binanın önünde bulunan avluya verilen addır),
3. Xie (Antik dönemlerde xie, yüksek bir teras üzerinde konumlandırılmış bir bina ya da su kenarında yer alan bir strüktüre verilen addır),
4. Ting (korunaklı bir dinlenme mekânı),
5. Louge (Çin bahçelerinde dini amaçlara hizmet eden izole mekânlar),
6. Langzi (kapalı bir yürüme yolu" ya da "koridor" olarak da bilinir),
7. Köprüler,
8. Pagoda (Çin kültüründe tapınaklara Pagoda denir),
9. Kapı ve pencereler,
10. Mobilyalar (taş masa ve oturma elemanları gibi yapısal elemanlardan oluşmaktadır),
11. Heykeller,
12. Kaya grupları (Bahçelerde kullanılan taş ve kayalar doğaya ait heykel elemanları olarak görev almaktadır) (Qingxi, 2010),
13. Zemin döşemesi (Çin bahçelerinde zemin kaplaması olarak çim bitkilerinden çok taş, mozaik, kum gibi cansız malzemeler kullanılmıştır) (Mamut ve Barış, 2012),
14. Sınırlar ve duvarlar,
15. Su elemanı (Çin bahçelerinde su elemanı büyük göl, akarsu, dere ve havuz şeklinde tasarlanmıştır),

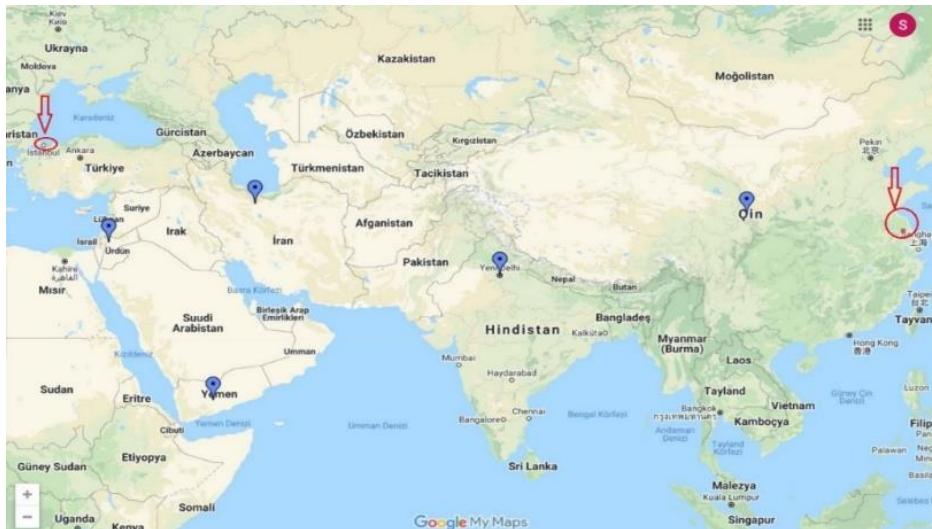
16. Bitkiler (Çinliler bahçelerinde özellikle kutsallık ve sağlık değerlerini bir araya getiren bitkilere (Şeftali, armut, erik, söğüt, lotus şakayık, orkide, krizantem, nilüfer gibi) yer vermişlerdir) (Zhang, 2017).

Türk ve Çin bahçelerinin karşılaştırmalı analizini yapan çalışmalar az olmakla birlikte Özçalık (2015) Türklerin kültür ve inançları ile yaşama tarzlarının Çin kültürü ve bahçe felsefesini etkilediğini tespit etmiştir. Mamut ve Barış (2012) çalışmasında Çin bahçe sanatının tarihi, felsefesi ve genel özelliklerine yönelik kavram ve teorilere yer vermişlerdir. Karaçizmeli (2011) çok tanrılı dinlerden İslamiyet'e, Budizm'den Şinto'ya bir kültür beşiği olan Uzak Doğu topraklarında bahçenin kültürel değişimi ve mimari özelliklerini ele almıştır. Işık (2019) Türk ve Çin mitolojilerindeki hayat ağacı ve kutsal ağaçları ele alarak özelliklerini anlatmıştır. Ağaçların kutsal sayılma nedenlerinin üzerinde durarak efsanelerinden ve ağaçlara yüklenen anlamlardan bahsetmiş ve iki toplumun da ağaca yaklaşımını ele alarak ağaçların hangi durumlarda ön plana çıktığını örneklendirmiştir. Bu çalışmaları referans alan araştırmamızda ki temel amaç ise; tarihsel süreç içerisinde aynı coğrafyaları paylaşan Türk ve Çin toplumlarının bahçe tasarımlarının kültürel ve yapısal özellikler açısından karşılaştırılmasıdır. Ayrıca çalışmada tarihin izlerini taşıyan bu alanların günümüzde de yaşatılması, korunması ve gelecek nesillere aktarılması gerektiği vurgulanmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Tarihten günümüze Türk ve Çin toplumlarının, çeşitli süreç ve dinamiklerle değişime uğrayan ancak özünde yapısal ve kültürel açıdan benzerlikler içeren bahçelerinin konu edildiği çalışmada, ana materyal olarak tarihi Türk ve Çin bahçeleri üzerinden detaylı bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Bu incelemeler sonucunda, her iki toplumun bahçe alanlarında süregelen koşullar nedeniyle gözlenen kültürel etkileşimin bahçe planı, yapısal alanlar ve elemanlar üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla çalışmada;

- İlk olarak araştırma alanı ve araştırma konusu ile ilgili kaynaklar incelenmiştir.
- İkinci aşamada araştırma konusuna yönelik Türk ve Çin bahçelerinden günümüze kadar korunarak gelmiş olan bahçe örnekleri belirlenmiştir. Bu bahçeler; İstanbul'dan Dolmabahçe ve Beylerbeyi sarayı ile İhlamur Kasrı, Maslak Kasrı, Beykoz ve Aynalıkavak Kasrı (İstanbul) Jiangsu'dan ise Lingering Garden, Humble Administrator Garden, The Master-of-Nets Garden, Square Pagoda Park, Huqiu Scenic Area'dır (Şekil 1, Tablo 1). Çalışma kapsamında ele alınan bahçeler;
  - kültürel özellikler (değerlendirmeye alınan kriterler; açıklık ve kapalılık, erişilebilirlik ve geçirgenlik, etkilenebilirlik) ile
  - Yapısal özellikler (plan şeması ile yapısal alanlar ve elemanlar) açısından değerlendirilmiştir.
- Üçüncü aşamada ise; aynı coğrafyalarda hüküm süren medeniyetlerin kültürel özelliklerinin bahçe kültürüne ve yapısına etki edebileceği ve bu özelliklerinin korunarak gelecek nesillere aktarılması gerektiğine dair önerilerde bulunulmuştur.

Şekil 1. Çalışma alanının coğrafi konumu

Çizelge 1. Türkiye ve Çin’den araştırma kapsamında örnek alan olarak seçilen bahçeler

Tarihi bahçeler	Yapım tarihleri	Fonksiyonu
Dolmabahçe Sarayı Bahçesi	1842-1853	Müze
Beylerbeyi Sarayı Bahçesi	1863-1865	Müze
Ihlamur Kasrı Bahçesi	1849-1855	Müze
Maslak Kasrı Bahçesi	1861-1876	Müze
Beykoz Kasrı Bahçesi	1845-1854	Müze
Aynalı Kavak Kasrı Bahçesi	1613	Müze
Lingering Garden	1873-1876	UNESCO Dünya Miras listesi
Humble Administrator Garden	1860-1877	UNESCO Dünya Miras listesi
The Master-of-Nets Garden	1795-1868	UNESCO Dünya Miras listesi
Square Pagoda Park	1068-1077 ?	Ulusal Koruma Alanı
Huqiu Scenic Area	MS.959 ?	Ulusal Koruma Alanı

Not: Çin’den örnek alınan bahçelerin yapım tarihleri son geçirdikleri renovasyona göre yazılmıştır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1. Türk ve Çin Bahçelerinin Kültürel Özelliklerinin Karşılaştırılması

Doğu Asya’da yaşayan Çinlilerle Orta Asya’da yaşayan Türkler, tarih boyunca o denli yoğun bir ilişki içinde olmuşlardır ki bu yoğunluk, iki toplumun o yöredeki tarihini, neredeyse ortak bir tarih durumuna getirmiştir.

Yapılan araştırmalara göre Türk kültürü ile Çin kültürünün etkileşimi M.Ö. 2000 yıllarında başlamış ve 1368 yılında kurulan Ming (M.S.1368-1644) hanedanlığı zamanına kadar devam etmiştir. Shang sülalesi (M.Ö.1600-1027) zamanında, Türk kültürünün Gök Tanrı inancı Shan-Di kültürünün yerini almıştır. Nitekim bu devirde bir kültür değişimi başlamış ve önceki Çin toprak-bereket tanrıları yanında Gök dini kendini hissettirmiştir. Çin kültürünün Türklerden etkilendiğini gösteren bir başka çalışma ise ünlü Türk yazarı Ziya Gökalp’e aittir. Gökalp “Türk Medeniyeti ve Tarihi” adlı eserinde Çinlilerin Qing sülalesi (1644-1912) devrinde oniki hayvanlı takviminin ve dört temel unsurdan kaynaklanan dört yön düşüncesinin Türklerden Çinlilere geçtiğini aktarmıştır. Ayrıca Eberhard (1977) araştırmasında, Çin Sokrates’i diye bilinen Konfüçyüs’ün felsefi düşüncesinin temellerinin Türklerin Gök dini inançlarından kaynaklandığını belirtmiştir. Bu yüzden, Konfüçyüs’ün Gök Tanrıyı en büyük kudret olarak tasavvuru, devlet-aile, tanrı hükümdar münasebeti ve ahlak düşünceleri Türklerin tanrı, kut ve töre anlayışları ile paralellik arz etmektedir. Konfüçyüs’ün eski Türk anlayışını benimseyerek bu felsefeyi geliştirdiği görülmektedir. Dolayısıyla Çin bahçeleri Konfüçyüs’ün natüralizm felsefesine bağlı olmak ile birlikte Türk kültüründen etkilenen bir özellik taşıdığı görülmektedir (Özçalık, 2015).

Tarih boyunca Türkler doğa ve doğayı meydana getiren unsurları önemli varlıklar olarak görmüş ve onlarda bulunan gizli güçlerin (ruhlar) insanlara iyilik veya kötülük yapabileceklerini düşünmüşlerdir. Türklerin Anadolu’ya göçebe olarak, doğal ve korumasız bir yaşamdan gelip yerleşmeleri, doğaya bir saygı oluşmasına neden olmuştur (Eldem, 1976). Dolayısıyla, Türkler doğada görülen her şeye dini bir anlam ve değer yüklemişlerdir. İslamiyet’ten önce Gök Tanrıya inanan Türklerin dini doğa olmuş güneşe, göğe ve yıldızlara tapmışlar, ağaçlara önemli anlamlar yüklemişler ve çok sayıda efsane türetmişlerdir (Işık, 2019). Çin’in en büyük âlimlerinden Konfüçyüs, Lao-zi ve Buda da insanlara devamlı olarak doğaya hürmeti ve onu tanıyıp anlamayı önermişlerdir. Bu sebeple doğaya ait elemanlar; kayalar, dağlar, göller, nehirler Çin bahçe sanatının en önemli doğal varlıkları olmuş, Çinli ressamlar bu doğal elemanlara yer verdikleri bahçeleri adeta bir manzara resmine benzetmişlerdir. Dolayısıyla Türk ve Çin bahçelerinde doğal elemanların kullanılması ortak bir özellik olarak belirlenmiştir.

İslamiyet’in kabulüyle birlikte Türk bahçelerinde aile mahremiyeti, aile üyelerinin sosyal iletişimi ve dini değerler ön plana alınmış, bahçelerde “Cennet Bahçesi” algısı yaratılmaya çalışılmıştır. Çin bahçelerinin oluşumunda da dini etkilerin hâkim olduğu, kullanılan yapısal ve bitkisel elemanlarla dünya, cennet ve evrenin referans alındığı ve aile mahremiyetinin ön planda tutulduğu görülmüştür. Her iki millet de bahçe tasarımlarında dini referans aldıkları için bahçelerinde yetiştirdikleri bitkilere çeşitli anlamlar yüklemişler, sonsuzluk ve bereketin simgesi olan bitki türlerini yetiştirmeye özen göstermişlerdir. Buna en güzel örnek Çin kültüründe çam (*Pinus*) ve bambu (*Bambuseae*) uzun ömürlülüğü simgelerken Türk kültüründe kavak ağacı

ölüm ve dirilmenin sembolü olmuştur. Bu durum Türk ve Çin bahçelerinde doğal elamanlara manevi bir anlam yüklediğini göstermektedir ve bu durumda ortak bir kültürel özellik olarak günümüze kadar süregelmiştir.

Özetle geleneksel konutların biçimlenmesinde önemli bir faktör olarak karşımıza çıkan kültür kavramı, fiziksel ve sosyal bileşenlerin bütünüdür. Kültürün fiziksel bileşenlerini iklim, topoğrafya, malzeme, yapım tekniği ve teknoloji gibi öğeler, sosyal bileşenlerini ise inanç, değerler sistemi, sosyal yapı, yaşama biçimi, bireyler ve toplum arasındaki etkileşim, gibi öğeler oluşturur (Zorlu ve Keskin, 2017). Rapoport (1969) geleneksel konutlardaki çeşitliliğin ortaya çıkmasında etkili olan kültür kavramının sosyal bileşenlerini dini inanışlar, aile ve akrabalık ilişkileri, toplumsal yapı, sosyal ilişkiler, ahlaki yapı, dünya görüşü ve etnik köken olarak sıralamaktadır. Kültürel karşılaştırmalarda; açıklık ve kapalılık, erişebilirlik ve geçirgenlik, etkilenebilirlik gibi kavramlar mahremiyet, psiko-sosyal alan ve savunulan mekân açısından anahtar kelimelerdir (Zorlu ve Keskin, 2017). Bu çalışmada Türk ve Çin bahçelerinin kültürel açıdan karşılaştırılması bu kriterler üzerinden yapılmıştır. Her iki toplum da dini inanışları ve mahremiyeti ön plana almışlardır. Bu nedenle sınır duvarları ile çevrelenmiş kapalı avlulardan oluşan bahçelerde kapalılık etkisinin hakim olduğu erişebilirlik, geçirgenlik ve etkilenebilirliğin olmadığı belirlenmiştir (Tablo 2).

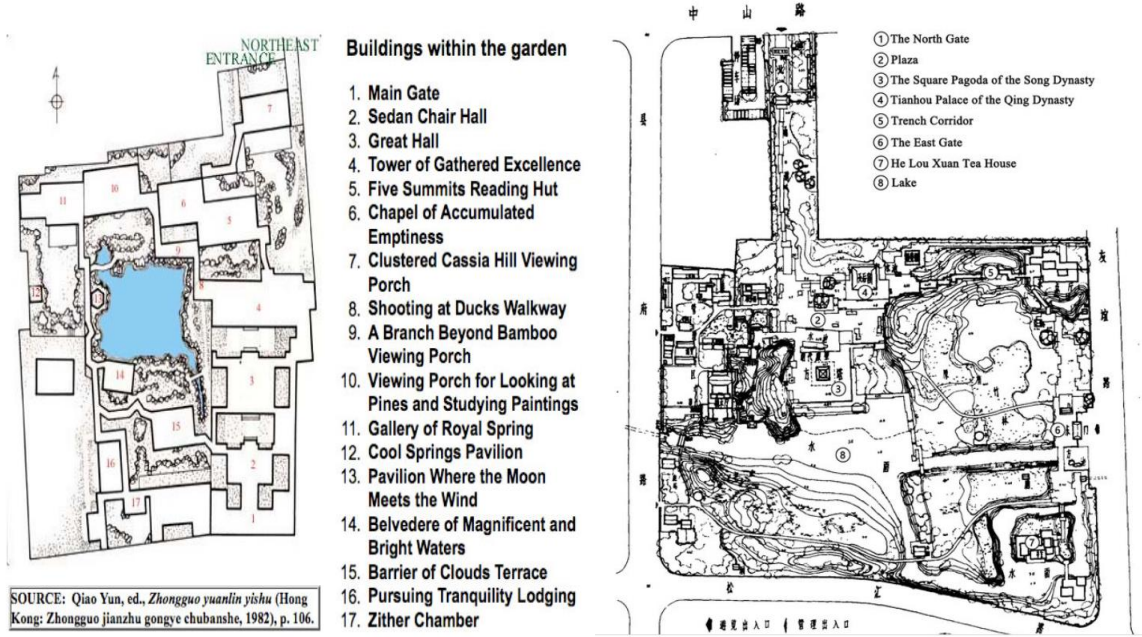
3.2. Türk ve Çin Bahçelerinin Yapısal Özelliklerinin Karşılaştırılması

3.2.1. Türk ve Çin bahçelerinin plan şeması açısından karşılaştırılması

Türk ve Çin bahçeleri plan şeması açısından; mekânsal çeşitlilik, dizilim, mekânlar arasındaki ilişki, mekânların örgütlenmesi, mekâna bağlı donatı elemanları gibi kriterler açısından değerlendirilmiş ve bu kriterlere göre plan şemalarının benzerlik göstermediği belirlenmiştir. Ancak her iki bahçe tipinin de sade ve doğayla uyumlu olduğu, arazinin doğal biçimine göre şekillendirildiği, Türk bahçelerinin daha fazla aksa dayalı bahçeler olduğu ve özellikle iç bahçelerde formal bahçe anlayışı ile düzenlendikleri görülmektedir. Çin bahçelerinin ise belirgin bir aksa sahip olmadığı, genellikle doğayla uyumlu ve informal bahçe anlayışı ile düzenlendikleri dikkat çekmektedir (Şekil 2-a,b) (Tablo 2).

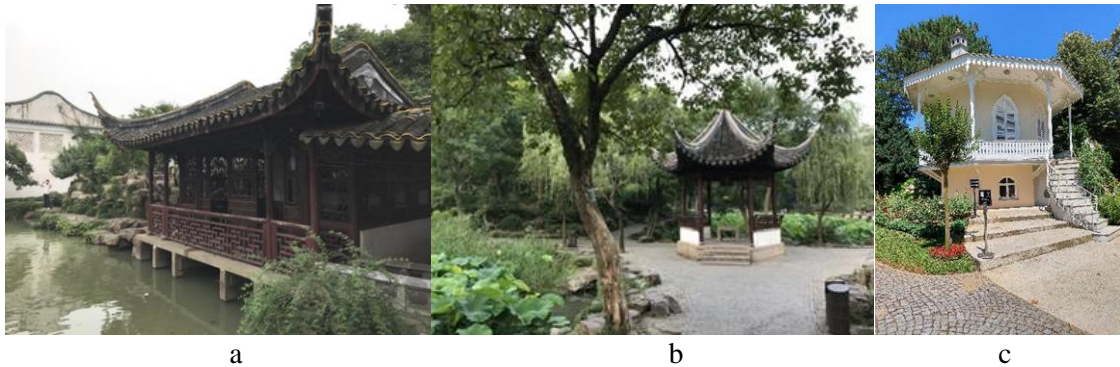
Şekil 2-a. Maslak ve Ihlamur Kasrı plan görünümüleri (Bozkurt, 2021)

Şekil 2-b. The Master-of-Nets Garden (URL-1) ve Square Pagoda Park planı (Ding, 2020)

3.2.2. Türk ve Çin bahçelerinin yapısal alanlar ve elemanlar açısından karşılaştırılması

Türk ve Çin bahçeleri yapısal alanlar açısından karşılaştırıldığında; bahçelerde kullanılan alanların işlevsel açıdan büyük bir benzerlik gösterdiği fakat mimari tarz ve üslup açısından belirgin farklılıkların olduğu gözlenmiştir. İşlevsel açıdan aynı amaç doğrultusunda hizmet veren yapılara en güzel örnek Türk bahçelerinde kullanılan ve “Taşlık” olarak nitelendirilen alanın Çin bahçelerinde “Tingtang” olarak kullanılmasıdır. Her iki alanda bahçede ziyaretçilerin ağırlandığı, sosyal buluşmalara mekân olan görsel anlamda en önemli konuma sahip olan alandır. Aynı şekilde Türk bahçelerinde kullanılan kafesler, asmalık ve çardaklar Çin bahçelerinde kullanılan Xie ve Ting gibi daha özenli yapılmış dinlenme mekânlarına karşılık gelmektedir (Şekil 3-a,b). Bu yapılara Türk bahçelerinde daha özenli yapılmış saray ve köşk bahçelerinde seyir köşkü gibi yapılar eklenmiştir (Şekil 3-c). Çin bahçelerinde kapalı bir yol olarak kullanılan “Langzi” Türk bahçelerinde açık yol şeklinde kullanılmıştır (Şekil 4-a). Buna karşılık Çin bahçelerinde yer alan fakat işlevsel ve yapısal açıdan Türk bahçelerinde hiç bir karşılığı olmayan yapısal alanlar da bulunmaktadır. Buna en güzel örnek; tapınak ve ibadet alanı olarak kullanılan Pogoda ve Lounge’dür (Şekil 4-b).

Şekil 3. Türk ve Çin bahçelerinden seyir köşkü, Xie ve Ting örneği (a) Ting Humble Administrator Garden, (Jiang, 2017) (b) Xie The Master-of-Nets Garden, (Jiang, 2017), (c) Maslak kasrı seyir köşkü (Bozkurt, 2021)

Şekil 4. Çin bahçelerinden (a) Langzi (Humble Administrator Garden) (Jiang, 2018) ve (b) Pagoda (Square Pagoda Park) (Jiang, 2018) örneği

Türk ve Çin bahçeleri yapısal elemanlar açısından karşılaştırıldığında; Çin bahçelerinde sınır duvarlarının daha özenli yapıldığı ve duvarlarda dekoratif pencerelere yer verildiği ancak Türk bahçelerinde duvarların daha sade tutulduğu bazı çok özenli konut bahçelerinde duvarlara boyalı bezemelerin yapıldığı belirlenmiştir.

Çin’de bahçeler halkın doğa sevgisini ve özlemini yansıtmıştır. Köprüler, pagodalar, taş kandiller gibi öğeler göz önüne alınmazsa bahçeler bir doğa parçası hissi vermektedir (Zhao, 2008; Özçalık, 2015). Çin bahçelerinde mistik bir anlayış içinde gizlilik, içe dönüklük ve doğal elemanlara öncelik tanıma ön plandadır. Birçok anlatımlar taş ve kayalarla ifade edilmiştir (Yu Lan, 2010). Çin bahçelerinde doğal bir eleman olarak kaya ve taş mobilya kullanılırken Türk bahçelerinde bu kullanıma rastlanmamıştır. Ancak son dönemde yapılan saray ve kasır bahçelerinde grottolu havuzlar yapılarak kaya kullanıldığı görülmüştür (Şekil 5-a,b). Bir diğer yapısal eleman ise suyun kullanıldığı havuz, şadırvan, çeşme, göl ve dere oluşumlarıdır. Türk bahçelerinde genellikle daha küçük ölçekli havuz, şadırvan ve çeşme şeklinde kullanılırken Çin bahçelerinde daha büyük göletler, akarsular ve dereler şeklinde kullanılmıştır (Şekil 6-a,b). Ancak son dönem Türk bahçelerinde minyatür dere ve akarsu şeklinde de yapısal elemanlara rastlanmıştır.

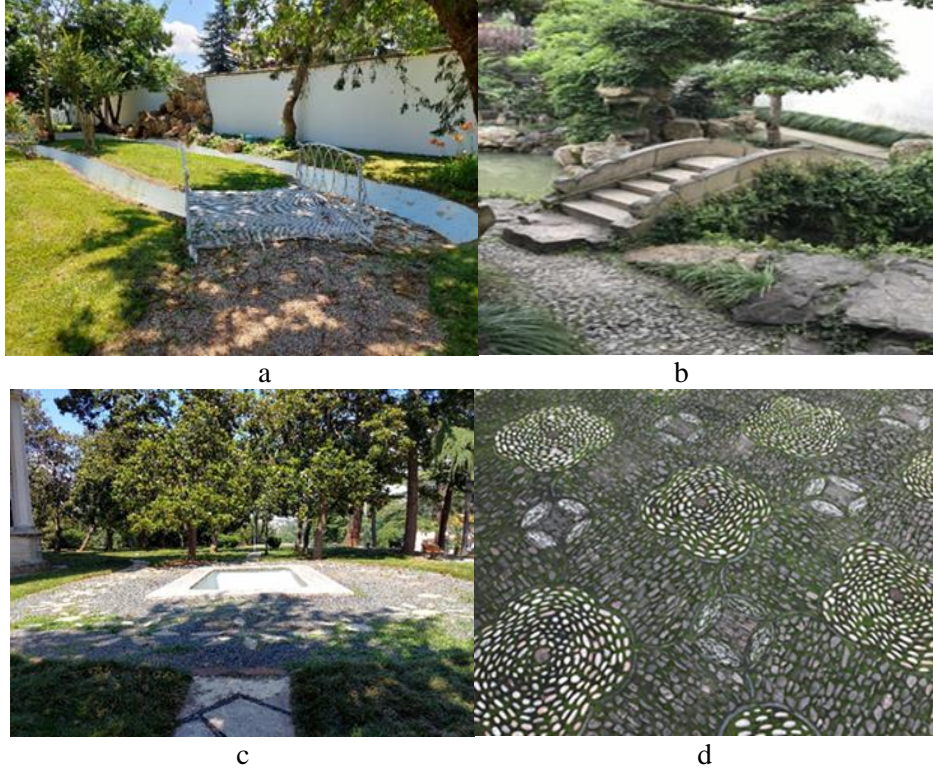
Şekil 5. (a) Çin bahçelerinde taş mobilya kullanımı örneği, Lining Garden, (Jiang, 2017), (b) Türk bahçelerinde kaya kullanımı İstanbul Beylerbeyi sarayı bahçesi (Bozkurt, 2021)

Şekil 6. Türk ve Çin bahçelerinde su elemanının kullanımı (a) İstanbul Dolmabahçe sarayı havuz örneği (Bozkurt, 2021) (b) The Master-of-Nets Garden, büyük gölet örneği (Jiang, 2017)

Bunun yanı sıra yapısal eleman olarak; Çin bahçelerinde görülen dekoratif köprüler ile heykeller Türk bahçelerinde 19.yy da çok önemli saray ve kasır bahçelerinde görülmeye başlamıştır. Türk ve Çin bahçelerinde zemin döşemesi olarak genellikle taş, çakıl ve mozaik tercih edilmiştir. Ancak Türk bahçelerinde daha özensiz yapılarda bahçe zemini sıkıştırılmış toprak olarak bırakılmıştır (Şekil 7) (Tablo 2).

Şekil 7. Türk ve Çin bahçelerinde dekoratif köprü örnekleri (a) İstanbul Maslak kasrı bahçesi (2021), (b) The Master-of-Nets Garden, (2017) (c) İstanbul Beykoz kasrı zemin döşemesi (2021), (d) Lingering Garden zemin döşemesi (2017)

Bahçeleri canlı donatı elemanları açısından karşılaştırdığımızda bitki seçiminde iklim ve coğrafyanın yanı sıra maneviyatın önemli bir etkisinin olduğu görülmüştür. Bu nedenle her iki toplumun da bahçe tasarımlarında hem iklim ve coğrafi koşulları hem de kendi inançları doğrultusunda kutsal saydıkları bitkileri seçtikleri belirlenmiştir. Buna göre Türk bahçelerinde; çınar, dişbudak, ıhlamur, karaağaç, çitlembik, meşe, defne, erguvan ve ahlat gibi türler kullanılmıştır. Çin bahçelerinde ise; *Pinus*, *Prunus*, *Bambusa*, *Cinnamomum*, *Chameacyparisler camphora* (Kafur ağacı) gibi türler tercih edilmiştir. Türk bahçelerinde geometrik şekilde tasarlanmış çiçek parterlerine, Çin bahçelerinde rastlanmamıştır. Çin bahçelerinde bitkilerin daha çok doğal olarak yetiştirilmelerine önem verilmiştir.

Sonuç olarak Türk ve Çin bahçeleri kültürel ve yapısal özellikler açısından karşılaştırıldığında kültürel özelliklerin bahçe mekân kurgusunun belirlenmesinde önemli bir etken olduğu ve büyük bir benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Yapısal özellikler açısından karşılaştırıldığında ise bahçe plan tipi, yapısal alan ve elemanlar mimari tarz ve üslup açısından büyük bir benzerlik göstermese de işlevsel açıdan bir benzerlik gösterdiği belirlenmiştir. Bununla ilgili olarak Eldem (1976) 18.yüzyılda Avrupa'da ilk olarak İngiliz bahçeleri adı altında gelişen bahçe sanatının Çin bahçe sanatından etkilendiğini vurgulamıştır. Ayrıca 19.yüzyıl başlarına kadar Türk bahçelerinin kendine özgü özelliklerini koruduğunu ve Çin bahçeleri ile çok daha önce karşılaşan Türklerin bu temastan çok şey öğrendiklerini belirtmiştir. Evyapan (1995) ise 19. yy'da yabancı bahçıvanların bizzat çalıştıkları dönemlerdeki sadık uygulamalarında bile batının bahçe stili uygulamalarının Türk bahçelerinde (ne halk ne de sultan bahçelerinde) geniş boyutlara ulaşamadığından ve güçlü bir anlatım bulamadığından bahsetmiştir. Akdoğan (1995) Orta Asya Türklerinin Çin uygarlığı ile sürekli ilişki içinde olması ve daha o zamanlar bile Çin bahçe sanatının görkemli örnekleri ile karşılaşmaları, diğer taraftan doğaya olan dinsel saygı ve sevgileri sonucunda bahçe kültürlerinin benzer bir gelişim gösterdiğini vurgulamıştır.

Çizelge 2. Türk ve Çin bahçelerinin temel yapısal ve kültürel özelliklerinin karşılaştırılması

Birimler	Tasarım Ögeleri	Türk Bahçeleri	Çin bahçeleri	
Plan Tipi	Formal tip (Konuta yakın avlularda)	√	-	
	İnformal tip (Konutun avlusu dışındaki alanlarda)	√	√	
Mimari Alanlar	Setli bahçe	√	-	
	Meyve-Sebze bahçesi	√	√	
	Koru-Av alanı	√	√	
	Dini mekanlar	-	√	
	Sosyal iletişimin sağlanmasına yönelik mekanlar (Taşlık ve Taşlık ve Tingtang gibi)	√	√	
	Çiçek parterleri	√	√	
	Sınırlayıcı Duvar	√	√	
	öğeler Parmaklık	√	√	
	Oturma alanları (Çardak, kafes, Ting gibi)	√	√	
	Gezinti öğeleri	Zemin döşemesi	Sıkıştırılmış toprak	√
Çakıl taşı			√	√
Kayrak taşı			√	√
Mozaik			√	√
Merdiven		√	-	
Köprü		√	√	
Yol ve kaldırımlar-Langzi		√	√	
Su öğeleri		Havuz	√	√
		Yapay göl-dere	√	√
		Dekoratif su kanalı	√	√
	Çeşme	√	-	
	Grotto	√	√	
	Su gideri-mazgal	√	√	
Mimari Öğeler	Heykeller ve dekoratif objeler	√	√	
	Aydınlatma elemanları	√	√	
	Kaya ve kum kullanımı	-	√	
	Mutlak naturalizm ve doğadan esinlenme	√	√	
Kültürel öğeler	Dini referans alma	√	√	
	Aile mahremiyetine önem verme	√	√	
	Sosyal iletişime önem verme	√	√	
	Felsefi bir anlam taşıma	√	√	

4. SONUÇ

Bahçeler tarih boyunca dönemin kültürel özelliklerinin, dini inanışlarının, toplumsal yaşayış şekillerinin bir ifade aracı olmuştur. Özellikle dini inanışlar ve düşünce yapıları tüm toplumların bahçe tasarım süreçlerini etkilemiştir. Özellikle Asya toplumlarında inanç ve düşünce yapıları bahçelerde çeşitli sembollerin ve dolaylı anlatımların gelişmesine neden olmuştur. Bir dönem aynı coğrafyalarda yaşayan Türk ve Çin toplumları da bahçe tasarımlarında dini inanışları (sonsuzluk, cennet, geçicilik) ve aile mahremiyetini ön plana almışlardır. Bunun yanı sıra doğaya duyulan saygı ve doğayla kurulan ilişkide bahçe tasarımlarında doğal öğelerin ön plana alınmasında etkili olmuştur.

Bu çalışmada Türk ve Çin bahçelerinin kültürel ve yapısal özelliklerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan çalışmalarda kültürel özellikler açısından büyük bir benzerliğin olduğu, yapısal özellikler açısından ise yapısal alan ve elemanlar arasında mimari tarz ve üslup açısından farklılıklar olsa da işlevsel açıdan benzerliklerin olduğu belirlenmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmada geçmiş dönemlerin yapılarını çevreleyen bu bahçelerin Türk ve Çin'in kültürel özelliklerini yansıttıkları, benzer özellikler gösterdikleri ve bıraktıkları derin felsefe ile sanat anlayışının da nesilden nesile aktarılmasında büyük rol oynadıkları görülmüştür. Bu nedenle günümüzde uzun bir tarihi

geçmişe, parlak bir sanatsal özelliğe sahip olan bu değerli alanların aslına uygun bir şekilde korunması ve gelecek nesillere aktarılması büyük önem arz etmektedir.

Teşekkür ve Bilgi Notu

Bu çalışmanın hazırlanmasında ve verilerin elde edilmesinde Türkiye'den Milli Saraylar Genel Müdürlüğü'ne, Pekin Üniversitesinden Dr. Qianzi Jiang ve Michigan State Üniversitesinden Prof. Dr. Jiquan Chen'e teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

- Akdoğan, G., (1995). Dünden Bugüne Bahçe Kültürümüz. Sanat Dünyamız, 3 Aylık Kültür Dergisi, Yıl: 20, Sayı:58, Kış (Bahçe Kültürü), ISBN:1300-2740, Yapı Kredi Yayınları, s:7-14, İstanbul.
- Dai, X.L., Luo, C. H., Jun, X., Dai, C., (2012). The Creation of Complexity in Chinese Garden, *Applied Mechanics and Materials*, 209 (211): 380-383.
- Ding, G., (2020). The Return of Repressed Subjectivity in China:Feng Jizhong and Wang Shu, <https://doi.org/10.1080/20507828.2020.1794130>, Erişim Tarihi: 06-006-2022.
- Ergun, P., (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, E., (2012). Dile Benden Ne Dilersen: Ağaç ve Dilekler, <https://indigodergisi.com/2012/02/dile-benden-ne-dilersen-i/>, Erişim Tarihi: 25-02-2021.
- Eldem, S. H., (1976). *Türk Bahçeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.Evyapan, A. G., (1974). *Tarih içinde formel bahçenin gelişimi ve Türk bahçesinde etkileri*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Evyapan, A. G., (1995). 18. ve 19. yüzyıllarda Türk bahçe sanatında Batı etkileri, *Sanat Dünyamız*, Yapı Kredi Yayınları, 58: 15-19, İstanbul.
- Eberhard, W., (1977). *Çin Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Işık, S., (2019). Hayat Ağacı ve Kutsal Ağaçlar: Türk ve Çin Mitolojisinin Karşılaştırılması, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 5 (11): 546-566.
- Karaçizmeli, E. B., (2011). *Gelenekselden Küresele Bahçe Tasarımı: Çin ve Japonya'dan Örnekler*, Yüksek lisans tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Mamut, M. ve Barış, M. E., (2012). Çin bahçesi ve Çin bahçe sanatı, *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 14 (22): 47-52.
- Qingxi, L., (2010). *Zhongguo Yuanlin*, Wu-zhou Chuan-bo Publications, Beijing-China.
- Özçalık, M., (2015). *Türk Kültürünün Çin Bahçe Felsefesi ve Sanatı Üzerinde Etkileri*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Rapoport, A., (1969). *Hause Form and Culture*, Prentice-Hall International, INC., London,
- Tazebay, İ. ve Akpınar, N., (2010). Türk Kültüründe Bahçe, *Journal Bilig : Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 54: 243-253.
- Yu Lan, F., (2010). *A Brief History of Chinese Philosophy*, Chinese Public Publishing, China.
- Xiaofeng, F., (2010). *The Great Gardens of China: History, Concepts, Techniques*, Monacelli Press, London.
- Zhang, D., (2018). Classical Chinese Gardens: Landscapes for Self-Cultivation, *Journal of Contemporary Urban Affairs*, 2 (1): 33-34.
- Zhongxin, L. (2015). Application of Traditional Chinese Gardening Elements in Modern Garden Design, *Cross-Cultural Communication*, 11 (1): 117-120, DOI: 10.3968/4368.
- Zhao, S. B., (2008). *Garden History of China and Foreign Countries*, Beijing Shuang-qing Publications, Beijing, pp:342.
- Zorlu, T., & Keskin, K. (2017). Kültür-Konut Etkileşiminde Mahremiyet Olgusu: Geleneksel Urfa Akçaabat/Ortamahalle Evleri Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Online Journal of Art and Design*, 5(2).

URL-1: <http://www.astronomynotes.com/china/garden/Pages/map.html>, Erişim Tarihi: 07-05-2022.